

УДК 343.97

Роман Сергійович ВЕПРИЦЬКИЙ,
доктор юридичних наук
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Стаття присвячена проблемам наукового обґрунтування розвитку і вдосконалення методології дослідження феноменології злочинності, що зумовлене, з одного боку, демократизацією суспільного життя в Україні та монополізацією методологічних підходів об'єктивного пізнання державно-правових процесів, а з іншого – специфікою юридично-правових явищ, які вивчає феноменологія злочинності. Окреслені особливості методології дослідження феноменології злочинності в регіоні та шляхи її удосконалення при розробці нових методик кримінологічних досліджень.

Ключові слова: методологія, феноменологія злочинності, монополізація методології, рівні методології, методологічні принципи, метод дослідження, регіональні особливості.

Постановка проблеми. Демократизація суспільного життя, зміни соціальних реалій, проголошення пріоритету конституційних прав і свобод зумовили значні державно-правові перетворення, зокрема, вдалося позбутися колишньої адміністративно-командної забезпечуваності, завдяки чому відбулися монополізація методологічних підходів і плюралізація методів дослідження (що є необхідною передумовою об'єктивності пізнання державно-правових явищ, поступального розвитку юридичної науки, свободи наукової творчості), а також запровадження різноманітних оновлених методологічних засад, що, зрозуміло, поширилося і на вітчизняне правознавство.

© Веприцький Р. С., 2017

Крім того, глобальна демократизація методології дослідження дає можливість більш широко застосовувати методи наукового пізнання в різних галузях науки, у тому числі й у кримінології, оскільки її роздержавлення усуває кордони в пошуках істини, стимулює і активізує діяльність, пов'язану з вивченням (повним і всебічним) суспільних процесів, передусім феноменології злочинності.

Враховуючи все вищенаведене, додамо, що державно-правові перетворення позитивно вплинули на методологію кримінологічних розробок у цілому. Саме з огляду на це характерними ознаками сучасної методології дослідження злочинності стали мобільність, відкритість, здатність до постійного комбінування методів дослідження і оновлення, оскільки феномен злочинності динамічно змінюється, з'являються раніше не відомі прийоми і способи вчинення злочинів, нові склади і види злочинів.

Проте процеси, які сьогодні мають місце у кримінальному полі, потребують розробки як новаційних методологічних стратегій дослідження феномену злочинності, так і профілактичних і запобіжних заходів.

Безсумнівно, все вказане вище підтверджує актуальність даної статті і дає підстави визначити за її **мету** наукове обґрунтування розвитку і вдосконалення методології дослідження феноменології злочинності. Саме специфіка юридично-правових явищ, які вивчає феноменологія злочинності, викликає необхідність виявлення і вивчення факторів, що впливають на неї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над розробкою цього питання в різний час працювали такі вчені-кримінологи, як Г. А. Аванесов, Ю. Е. Аврутин, А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, Я. І. Гілінський, Г. О. Дубов, А. П. Закалюк, С. М. Іншаков, Т. Л. Кальченко, О. М. Литвинов, О. В. Марченко, А. М. Столяренко, Ю. С. Шемшученко та ін. Передусім зазначимо, що названі науковці розглядали феноменологію злочинності як окрему галузь кримінології та складову загальної феноменології суспільства і цілком обґрунтовано вважали, що її поняття та зміст можна розкрити лише завдяки використанню наукової методології досліджень.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи методологію феноменології злочинності, необхідно, перш за все, враховувати загальний стан злочинності, окремі її ознаки та прогнози щодо розвитку, адже суттєвим недоліком в організації запобігання та профілактики правопорушень є ігнорування кримінологічних прогнозів, аналізу криміногенної ситуації як у цілому в країні, так і в окремих регіонах.

Отже, спочатку треба визначитися з поняттями. Так, під *методологією* розуміють вчення про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання фактів, явищ, закономірностей і механізмів, які належать до предмета науки. У свою чергу, наукове дослідження неможливе без застосування наукових методів, наукових критеріїв оцінки матеріалів, процесів, явищ, різного роду факторів, що вивчаються. Виходячи з цього методологію складає сукупність загальнонаукових принципів, методів, способів, прийомів та інших шляхів наукового пізнання. Більш того, вона тісно пов'язана з філософією, яка створює її

світоглядну основу, тобто вона (методологія) послуговується, насамперед, загальнофілософськими методами пізнання [1, с. 116].

На підставі сказаного можемо сміливо стверджувати, що методологія феноменології злочинності передбачає використання різних рівнів наукового пізнання, а це дозволяє деталізовано і комплексно вивчити явища. А як уже наголошувалося, останнє стає можливим за допомогою наукових методів, спрямованих на дослідження своєрідності глибинних зв'язків факторів, що впливають на них, та причин і умов, детермінуючих їх розвиток.

У цьому контексті вважаємо за доцільне зупинитися ще на одному моменті – визначенні рівнів методології. Наразі серед науковців немає єдності щодо цього питання, яке й досі дискутується. У той же час вчені здебільшого розрізняють чотири рівні методології:

I – рівень загальнонаукової методології, на якому проявляється загальна діалектична логіка, притаманна всім сферам наукового пізнання, побудована на загальнонаукових принципах, філософському підході до пізнання, саме тому він і вважається найвищим;

II – це той, на якому для певної сфери наукового пізнання, як-то суспільствознавство, психологія чи правознавство, до якого належить і кримінологія, використовується загальної методології;

III можна визначити як спеціальний, оскільки він являє собою методологію окремої науки, якою є і кримінологія;

IV – це методика пізнання множини своєрідних явищ, відображення феноменології, яка притаманна тільки певній конкретній реальності і дозволяє пізнавати і впливати на неї найбільш ефективно, специфічно і професійно [1, с. 116].

Досліджуючи методологію феноменології злочинності як вчення кримінологічної науки, автор не ставить за мету детально висвітлити загальнонаукову методологію чи пізнавальні засади методології кримінологічної науки як галузі правознавства. Хоча, безумовно, існує тісний зв'язок між методологією феноменології злочинності і методологією правового регулювання, про що слід сказати окремо.

Методологія правового регулювання стосується юридичних норм, що впливають на суспільні відносини, забезпечує єдність правового впливу, гарантується, як вже зазначалося, у необхідних випадках державним примусом і є одним із критеріїв поділу правових норм на галузі, що дуже важливо для методології феноменології злочинності.

Як вказував Г. А. Аванесов, методологія кримінально-правового дослідження дозволяє:

- по-перше, чітко визначити межі такого дослідження і можливості використання його результатів для подальшого розвитку кримінології й удосконалення практики запобігання злочинності;
- по-друге, уникнути переоцінки ролі теорії кримінології у боротьбі та запобіганні злочинності і невиправданого перебільшення її місця у загальній системі впливу на злочинність;
- по-третє, забезпечити дійсно науковий підхід до організації кримінологіч-

них досліджень, тобто дає змогу правильно зрозуміти й оцінити злочинність, пізнати її детермінанти, дослідити злочини та осіб, які їх вчинили, обрати шляхи запобіжного впливу;

- по-четверте, застерегти особу, яка проводить кримінологічне дослідження, від спрощеного підходу до проблеми взаємозв'язків (внутрішніх і зовнішніх), однозначного пояснення зниження або зростання її рівня в цілому, в окремих регіонах, а також стосовно певних видів, категорій і груп злочинів;
- по-п'яте, забезпечити у процесі кримінологічного дослідження не тільки отримання нового знання, а й (що не менш важливо) розуміння сутності явищ, що вивчаються [2, с. 295].

Методологія феноменології злочинності спирається на загальні методологічні принципи, до яких можна віднести: принцип законності і гуманізму; принцип юридичної специфічності, який полягає в тому, що дійсне пізнання розпочинається тоді, коли виявляється саме юридична природа і специфіка явища, факту, події, інших феноменів, їх зміна під впливом юридичної реальності і зворотний зв'язок і вплив на цю реальність; принцип конструктивності; принцип комплексності.

Для методології феноменології злочинності особливе значення мають і спеціальні принципи, такі як:

- принцип об'єктивності, слідування якому зобов'язує проводити дослідження відповідно до об'єктивної реальності, відображати тільки те, що є в дійсності, виключати будь-яку суб'єктивність;
- принцип системності, що означає вивчення не окремих взаємозв'язків і залежностей, а всієї їх системи;
- принцип взаємозв'язку і взаємодії, дотримуючись якого треба виходити з того, що причинно-наслідкові зв'язки реально існуючих факторів необхідно розглядати не вибірково, а враховувати те, що вони не тільки пов'язані між собою, а й взаємно впливають і взаємозалежні одні від інших;
- принцип взаємозв'язку поведінки, діяльності і наслідків, керуючись яким можна встановити нерозривність цих важливих феноменів і необхідність їх дослідження;
- принцип соціальної обумовленості, слідування якому дозволяє врахувати фактори, сформовані у людини під впливом соціуму, його індивідуальність і залежність від соціальних умов і причин;
- принцип детермінізму, дотримання якого дає змогу відобразити об'єктивно існуючі у світі причинно-наслідкові зв'язки, довести необхідність їх виявлення і відповідного реагування.

Методологія кримінологічної науки як загальне поняття ґрунтується на методах наукового пізнання, які є складовими наукової методики. Основним із загальнонаукових методів є діалектичний, який дозволяє сформулювати філософську суть об'єкта дослідження, у даному випадку феноменології злочинності. Спираючись на цей метод, феноменологія злочинності розкриває об'єктивні закономірності правоохоронної діяльності з протидії цьому явищу, визначає підхід до досліджуваних об'єктів, факторів як певного елементу

складної системи забезпечення правопорядку.

У свою чергу, всебічне вивчення будь-чого передбачає здійснення систематизованої сукупності дій, застосування прийомів і засобів задля досягнення певної цілі чи виконання поставленого завдання. Обрання методу дослідження залежать від предмета, завдань, масштабів, матеріалів та інших фактів.

Феноменологія злочинності як наукова галузь користується загальнонауковими методами, методами кримінології і власними, притаманними лише їй при дослідженні певних феноменів, існування яких пов'язано із кримінальною сферою.

Особливим методом феноменології злочинності є метод правового регулювання протидії злочинності, завдяки застосування якого держава впливає на суспільні відносини у сфері протидії злочинності, що стає можливим за допомогою норм права (засобів), які є складовими законів та підзаконних актів. Предметом правового регулювання виступає певна форма суспільних відносин, закріплена відповідною групою юридичних норм. Спосіб впливу юридичних норм на суспільні відносини є складовою правового регулювання. Нині питання визначення способу стосовно протидії злочинності є дискусійним. А це, безумовно, свідчить про актуальність і нагальність його вирішення, що сприятиме забезпеченню ефективної діяльності в цій сфері суспільних відносин.

При дослідженні феноменології злочинності в регіоні обов'язково виникає потреба у використанні деяких специфічних методів, що зумовлюється своєрідністю об'єкта. Передусім для деталізації вивчення явищ, подій, фактів, що мають місце в конкретному регіоні, стають у нагоді методи аналізу документів, аналізу регіональних особливостей злочинності, метод статистичного аналізу на основі регіональних показників, соціологічний метод спостереження за процесами, об'єктами і явищами в регіоні, методи опитування, логічної обробки матеріалів, організаційно-структурні та порівняльно-правові.

Будь-які результати суспільних процесів тією чи іншою мірою позначаються на функціонуванні злочинності. Такі фактори складно вивчати, спираючись лише на один якийсь метод дослідження, тому необхідне звернення до комплексу методів.

Методологія дослідження реалізується через методіку – специфічну техніку використання принципів і методів феноменології злочинності. Перша має загальне значення, а друга в різних дослідженнях конкретних форм злочинності є особливою, специфічною і розробляється стосовно теми, об'єкта, предмета, мети, завдань і гіпотези дослідження. З огляду на вказане можемо констатувати, що методіка вивчення злочинності залежить від багатьох факторів, які визначають характер злочинності, але вихідним і кінцевим пунктами дослідження має бути суб'єкт та його діяльність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок, слід сказати наступне. Поняття та зміст феноменології злочинності як складової загальної феноменології суспільства можна розкрити лише завдяки використанню наукової методології дослідження та методів феноменології як галузі кримінологічної науки.

При розробці методології та методики кримінологічних досліджень необхідно враховувати швидкість поширення інформації, віртуалізацію комунікаційних процесів, підвищення впливу інтерпретаційних схем на почуття та настрої мас, маніпулювання громадською думкою, протестні настрої частини населення, поширення агресії в суспільстві та інше. Ці процеси значною мірою зумовлені зростанням ролі комунікації як способу регулювання взаємодії індивідів, груп та спільнот у період глобалізації та інтеграції українського суспільства.

Методологія феноменології злочинності залежить від методології юридичної науки, яка являє собою систему методів, підходів, способів і прийомів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні суспільних та державно-правових явищ, вона використовує весь комплекс методології юридичної науки, але як частині феноменології суспільства їй притаманні й інші методи, зокрема, економічні, соціологічні, психологічні тощо.

Специфіка юридично-правових явищ (фактів, закономірностей, зв'язків, причин і умов, механізмів) та інших феноменів, які вивчає феноменологія злочинності, їх комплексна опосередкованість, взаємний вплив, обумовлений всіма обставинами суспільного життя (політичними, соціальними, економічними та ін.), у тому числі правовими, визначає існування особливих, своєрідних причинно-наслідкових зв'язків, стійких чи тимчасових факторів, викликає необхідність їх виявлення, дослідження і взяття до уваги при вирішенні теоретичних і прикладних питань протидії злочинності. Саме на це спрямована методологія феноменології злочинності як галузі кримінологічної науки.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Гаухман Л. Д. Організована злочинність: поняття, види, тенденції, проблеми кримінально-правової боротьби. Москва: Академія МВД ССРСР, 1993. 212 с.
2. Аванесов Г. А. Кримінологія: учебник. Москва: Академія МВД ССРСР, 1984. 500 с.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2017.

Роман Сергеевич ВЕПРИЦКИЙ,

доктор юридических наук

(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина)

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ФЕНОМЕНОЛОГИИ ПРЕСТУПНОСТИ

Статья посвящена проблемам правового обоснования развития и усовершенствования методологии исследования феноменологии преступности, что обусловлено, с одной стороны, демократизацией общественной жизни в Украине и монополизацией методологических подходов объективного познания государственно – правовых процессов, а с другой – спецификой юридически-право-

вых явлений, изучаемых феноменологией преступности. Обозначены особенности методологии исследования феноменологии преступности в регионе и пути ее усовершенствования при разработке новых методик криминологических исследований.

Ключевые слова: методология, феноменология преступности, демонизация методологии, уровни методологии, методологические принципы, метод исследования, региональные особенности.

Roman S. VEPRYSKYI,

Doctor of Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

METHODOLOGY OF RESEARCHING PHENOMENOLOGY OF CRIME

The article is focused on the problems of scientific grounding the development and improvement of the methodology of studying phenomenology of crime, which is due on the one hand to the democratization of social life in Ukraine and demonopolization of methodological approaches of objective cognition of the state and legal processes, on the other hand – to the specific of juridical and legal phenomena studied by the phenomenology of crime.

The democratization of social life, changes of social realities, the declaration of constitutional rights and freedoms have caused considerable state and legal transformations, in particular the release from the former administrative and command provision, demonopolization of the methodological approaches, pluralization of the research methods, which is a necessary precondition for objective cognition of the state and legal phenomena, the progressive development of legal science, freedom of scientific creativity.

Global democratization of the research methodology enables a wider and comprehensive application of the methods of scientific cognition in various fields of science, including criminology while studying the phenomenology of crime. For the modern methodology of studying the crime the characteristic features are the mobility, openness, ability to permanent combination and updating the research methods as the phenomenon of crime is changing rapidly, there are new techniques and methods of committing crimes, new corpus delicti and types of crimes.

The processes that take place in the modern criminal field, require the development of new methodological strategies in studying the phenomenon of crime within the development of prophylactic and preventive measures.

Special attention later in the article is focused namely on the specifics of juridical and legal phenomena, which are studied by the phenomenology of crime that requires the necessity of identifying and studying the factors, which affect it. Thus, the methodology of studying these phenomena is aimed at this.

Studying the methodology of the phenomenology of crime we should primarily take into account the general state of crime, some of its features and forecasts concerning the development. Herewith the significant shortcoming in the organization of the prevention and prophylactic of crime is to ignore criminological forecasts, analysis of criminological situation as in the country in general as in specific regions.

Under the methodology we understand the doctrine on principles, forms and methods of scientific cognition of the facts, phenomena, patterns and mechanisms that are related to the object of the science. The methodology is composed out of a set of general scientific principles, methods, ways and techniques and other areas to search for the scientific cognition.

The methodology of the phenomenology of crime involves the use of different levels of the scientific cognition. This enables a more detailed comprehensive study of the phenomena using scientific methods aimed at studying the peculiarity of deep relations of the factors affecting them, and the causes and conditions determining their development.

The methodology of the phenomenology of crime is based on general methodological principles, which include: the principle of legality and humanism; the principle of legal specificity; constructive principle; the principle of comprehensiveness.

Special principles have a particular importance for the methodology of the phenomenology of crime, such as: the principle of objectivity, consistency principle, the principle of the interrelationship and interaction, the principle of interrelation of the behavior, activity and consequences, the principle of social conditionality, the principle of determinism.

The methodology of criminological science as a general concept is based on the methods of scientific cognition, which are integral elements of the scientific methodology.

The research method is a systematised set of actions, methods and means to be taken in order to achieve a specific objective or to accomplish the task. Research methods depend on the object, tasks, scope, materials and other facts.

With regard to the research of the phenomenology of crime in the region, there is a need to use some specific techniques, which is due to the specifics of the researched object.

The author of the article has concluded that the specifics of juridical and legal phenomena (facts, patterns, relationships, causes and conditions, mechanisms) and other phenomena, which are studied by the phenomenology of crime, their comprehensive mediation, mutual influence, are due to all the circumstances of social life (political, social, economic, etc.) including legal; it determines the existence of special, original causal connection, persistent or temporary factors, enables the necessity of their detection, research and taking into account in solving the theoretical and applied aspects of combating crime. The methodology of the phenomenology of crime as a branch of criminological science is focused on this.

Key words: *methodology, phenomenology of crime, monopolization of methodology, levels of methodology, methodological principles, research method, regional features.*